

Carl de Keyzer

“HOMO SOVIETICUS”

« Έ

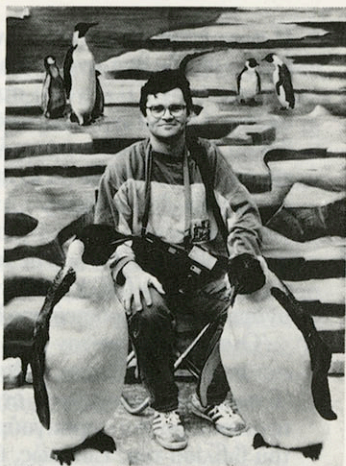
χω άδεια να πάρω φωτογραφίες σε ένα σχολείο στη Μόσχα. Και κάθε φορά που μπαίνω σε μία τάξη, συνοδευόμενος από τον οδηγό και το διευθυντή, αγόρια και κορίτσια σπκώνονται από τα θρανία τους για να μας χαιρετήσουν. Η καλοσυνάτη πειδαρχία, οι μέθοδοι διδασκαλίας, ολόκληρη η ατμόσφαιρα με φέρνουν πίσω στο δικό μου δημοτικό σχολείο, στη Φλάνδρα, στη δεκαετία του '60. Εμείς είχαμε το Χριστό, το Βασιλέα Baudouin και τη Βασίλισσα Fabiola στον τοίχο, αυτοί έχουν τον Μαρξ, τον Λένιν και τον Γκορμπατσώφ».

Ένα ανέκδοτο από τον Carl De Keyzer από το ομώνυμο βιβλίο του «Homo Sovieticus». Χρησιμοποιώντας τους όρους «Γκλάσνοστ» και «Περεστρόικα», ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ δίνει την έναρξη μιας νέας εποχής για αυτήν την τεράστια χώρα, στα 1987. Άγνωστες ανανεώσεις θα πρέπει να οδηγήσουν τη χώρα προς μία πιο δυτικού τύπου κοινωνία.

Αυτό σημαίνει ότι κάθε λόγος και δήλωση του Γκορμπατσώφ βρίσκεται στην πρώτη σελίδα των εφημερίδων της Δύσης. Ακόμη και σ' αυτήν την ίδια τη Σοβιετική Ένωση είναι συχνά στις ειδήσεις. Η βαριά λογοκρισία των προηγούμενων ετών φαίνεται να έχει παρεκτοπιστεί από μια χωρίς προηγούμενο διαφάνεια. Για παράδειγμα, επιτρέπεται σε δυτικούς δημοσιογράφους να επισκεφθούν την Αρμενία μετά τους μεγάλους σεισμούς του 1988, και ο επίσημος ρωσικός τύπος κάνει αναφορές πάνω στις τεράστιες διαδηλώσεις και αναταραχές στις δημοκρατίες της Γεωργίας, της Αρμενίας και της Βαλτικής.

Εντωμεταξύ, όμως, πώς τα πηγαίνει ο “Homo Sovieticus”; Ο Βέλγος φωτογράφος Carl De Keyzer επισκέπτεται τη Σοβιετική Ένωση δώδεκα φορές σε διάστημα ενός έτους (Αύγουστος '88 μέχρι Αύγουστο '89).

Ο De Keyzer δεν αφήνει τον εαυτό του να παρασυρθεί στην ανέμελη φωτογραφία. Ταξιδεύει σε διάφορες περιοχές και βρίσκεται σε καταστάσεις, όπου οποιοδήποτε ίχνος αλλαγής μόλις και γίνεται αντιληπτό. Με τις επιλογές του και τη σωστά θεωρημένη φωτογραφία του καταφέρνει να συλλάβει μία ατμόσφαιρα, η οποία πολύ σύντομα πιθανότατα να ανήκει πραγματικά στο παρελθόν.

Ο Carl De Keyzer γνώρισε μία διεθνή προβολή με τη φωτογραφική του δουλειά «Ινδία», που εκδόθηκε από την εκδοτική εταιρεία Focus, σε μορφή βιβλίου, το 1987. Η δουλειά του έχει εκτεθεί σε φωτογραφικές αίθουσες σε πολλές χώρες, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται η Ολλανδία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Ινδία. Η δουλειά αυτή γνώρισε διεθνείς δημοσιεύσεις, συμπεριλαμβάνοντας ένα εκτεταμένο άρθρο στο σαββατοκυριακάτικο ένθετο της αγγλικής εφημερίδας «The Independent». Στην Ελβετία, ο Βέλγος φωτογράφος έλαβε το έγκυρο ευρωπαϊκό βραβείο φωτογραφίας «Grand Prix Triennale de la

Ville de Fribourg».

Ο Carl De Keyzer γεννήθηκε το 1958 στη Βελγική πόλη Kortrijk. Σπούδασε κινηματογράφο και φωτογραφία μεταξύ του 1977 και 1981, στη Βασιλική Ακαδημία Τεχνών στην πόλη Cihent του Βελγίου. Εργάστηκε στο ίδιο ινστιτούτο ως καθηγητής φωτογραφίας από το 1984 μέχρι το 1989. Επιπλέον, κατά τα έτη '82-'89 ήταν συνιδρυτής και κινητήρια δύναμη της φωτογραφικής γκαλερί «XYZ-Fotografie» στη γενέτειρά του πόλη Cihent. Ο Carl De Keyzer δημοσιεύει τη δουλειά του, ως φωτοειδησεογράφου, σε περιοδικά και στον ημερήσιο τύπο, τόσο στην πατρίδα του όσο και στο εξωτερικό.

HOMO SOVIETICUS

Η φωτογραφική δουλειά «Ινδία» του Βέλγου φωτογράφου Carl De Keyzer, του έφερε μία διεθνή αναγνώριση. Η έκδοση παρουσιάστηκε σε φωτογραφικές αίθουσες στην Ολλανδία, στην Ισπανία, στην Ινδία και στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων. Οι φωτογραφίες αγοράστηκαν για σημαντικές συλλογές, εκδόθηκε ένα βιβλίο και η «Ινδία» εμφανίστηκε στις σελίδες πολλών περιοδικών. Ο De Keyzer έλαβε στην Ελβετία το σημαντικό ευρωπαϊκό βραβείο «Grand Prix Triennale de la Ville de Fribourg». Αναμφίβολα υπάρχει ένα μεγάλο ενδιαφέρον για τη νέα του δουλειά με τον τίτλο «Homo Sovieticus». Ο Carl De Keyzer επισκέφτηκε τη Σοβιετική Ένωση με τη φωτογραφική του μηχανή δώδεκα φορές. Και πάλι εκδόθηκε ένα βιβλίο, έχουν προγραμματιστεί εκδόσεις σε όλο τον κόσμο και ανάμεσα στις δημοσιεύσεις θα είναι και μία στο περίφημο περιοδικό Time Life.

Όταν μίλησα με τον Carl De Keyzer (31), είχε μόλις περάσει δύο εβδομάδες στο σκοτεινό δάλαμο, αμέσως μετά από το τελευταίο του ταξίδι στη Σοβιετική Ένωση. Ο φωτογράφος έχει έναν ελαφρό πονοκέφαλο, αλλά αυτό οφείλεται περισσότερο στην προηγούμενη νύχτα που ήταν το πάρτι γενεθλίων τού εκδότη τού βιβλίου του. Ευτυχώς, έχει την πρόθεση να δώσει μία συνέντευξη, παρόλο που τελειώνει τη συνομιλία με μία ασπρίνη. Παρεπιπόντως, αν και στην παρακάτω συνέντευξη γίνεται κουβέντα γύρω από τη «Ρωσία», τις περισσότερες φορές εννοείται ολόκληρη η «Σοβιετική Ένωση».

Τι σήμαινε για σας η Ινδία;

Ήταν το αποφασιστικό βήμα, ιδιαίτερα στο εξωτερικό. Μου έδωσε την ευκαιρία να έχω πολλές καλές επαφές, κυρίως μέσα στο κύκλωμα των φωτοειδησεογράφων. Λιγότερο δε ανάμεσα στο λεγόμενο «καλλιτεχνικό» κύκλο.

Χρησιμοποίηω το βιβλίο ως ένα είδος επισκεπτηρίου κάρτας. Δεν περίμενα να έχει οικονομική επιτυχία. Στην αρχή ο σκοπός μου ήταν πιο κλασσικός: να πουλώ φωτογραφίες και να κερδίζω βραβεία.

Αυτό σας έφερε και άλλες αναθέσεις;

Ναι, έχω προσφορές, αλλά αυτά είναι πράγματα που αποτελούν, κατά το μάλλον ή ήττον, μια εφαρμογή του είδους της φωτογραφίας που κάνω. Μου έχουν ζητήσει να καταγράω ορισμένες πόλεις, να ταξιδέω, αλλά να εφαρμόσω τη φωτογραφία μου με έναν εμπορικό τρόπο. Προτιμώ να δημιουργώ κάτι και αρχίν για τον εαυτό μου, το οποίο μπορώ αργότερα να πουλήσω, αντί να δουλεύω με αναθέσεις. Αυτό, βέβαια, εξαρτάται από την ανάθεση. Έχω κάνει μερικά επίσης ρεπορτάζ για εταιρείες, αλλά σ' αυτές τις δουλειές ήμουν ελεύθερος να κάνω αυτό που μ' ευχαριστούσε. Επιπλέον, δεν έχω αποδεχτεί καμιά ανάθεση, εκτός από κάποια δουλειά πορτρέτου για μία εφημερίδα και μία δουλειά για τη γενέτειρά του Gent. Αυτό έχει να κάνει επίσης και με το χρόνο. Μετά την έκδοση του βιβλίου ήμουν πολύ απασχολημένος με τις εκδόσεις τις μέτρησα: 35 μέσα σε ένα χρόνο. Εν τω μεταξύ, διπύδυνα μία αίδουσα εκδόσεων και δίδασκα φωτογραφία. Και τις δύο αυτές δουλειές, τις παράτησα πρόσφατα.

Πώς εξασφαλίζετε τα προς το ζην τώρα;

Πραγματικά δεν ξέρω, ελπίζω ο «Homo Sovieticus» να μου αποφέρει χρήματα. Αυτήν την εποχή έχω ένα μικρό μόνο εισόδημα. Σκοπεύω να δουλέγω με πρακτορεία τύπου και για μεγάλα περιοδικά και εφημερίδες όπως το Life, την Independent και τη Frankfurter Allgemeine. Αυτά πληρώνουν καλά και δίνουν τη δυνατότητα να δουλέγω με το δικό μου τρόπο, στο πλαίσιο της ανάθεσης.

Τι σας έκανε να φύγετε για τη Ρωσία;

Ήταν ο ίδιος λόγος όπως και με την Ινδία. Η χώρα ήταν τελείως καινούρια για μένα. Ίσως η αναζήτηση της περιπέτειας να έπαιξε ένα ρόλο, το γάζιμο για νέα σύνορα, κάτι τέτοιο. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου μου ταξιδιού στην Ινδία, έπρεπε να μείνω δύο μέρες στη Μόσχα. Η ατμόσφαιρα και ο βαθμός της δυσκολίας ήταν ελκυστικά για μένα.

HOMO SOVIETICUS

Τι εννοείτε με το «βαθμό δυσκολίας»;

Στην Ινδία είναι το κλίμα και η μετακίνηση, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των μουσώνων. Αντιμετωπίζεις πράγματα, που είναι δύσκολο να ανταπεξέλθεις. Στη Ρωσία αυτά τα προβλήματα έπαιξαν μικρό ρόλο, αλλά εκεί υπάρχει το πρόβλημα... Να, ουσιαστικά το σύστημα. Η χώρα είναι πραγματικά απρόσιτη για τους τουρίστες. Είναι δύσκολο να πας κάπου και όταν τα καταφέρνεις δε σου επιτρέπεται να μείνεις για πολύ, έτσι λοιπόν είναι δύσκολο να κάνεις κάτι.

HOMO SOVIETICUS

Μπορείτε να πείτε περισσότερα για τα προβλήματα;

Όταν μπαίνεις στην Ινδία, παρατηρείς αμέσως ότι είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που έχεις συνηθίσει. Η Ρωσία μοιάζει με μία ευρωπαϊκή χώρα, αλλά τριάντα χρόνια πίσω. Η ατμόσφαιρα αυτή από μόνη της είναι μοναδική. Η γλώσσα αποτελεί ένα φραγμό. Στην Ινδία υπάρχουν πολλοί που μπορούν να μιλήσουν Αγγλικά, έτσι μπορείς να κάνεις επαφές. Στη Ρωσία είναι δύσκολο επίσης να έλθεις σε επαφή με κάποιον, επειδή είσαι περιορισμένος για μία μικρή χρονική περίοδο σε μία πόλη. Ένα άλλο πρόβλημα είναι η έλλειψη πληροφόρησης. Στην Ινδία μπορείς να διαβάσεις μια εφημερίδα ή να ρωτήσεις τι συμβαίνει, στη Ρωσία όμως απλώς δε γνωρίζεις τίποτα.

Η κατάσταση είναι πολύ πιο περίπλοκη. Στην Ινδία είναι πολύ εύκολο να πάρεις φωτογραφίες παρορμητικά, τουλάχιστον έτσι έκανα εγώ. Η Ρωσία, όμως, οπτικά δεν είναι πολύ ελκυστική. Θα πρέπει να έχεις μια συγκεκριμένη ιδέα σχετικά με το τι θέλεις να κάνεις. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να γνωρίζεις μερικά πράγματα σχετικά με τη χώρα, ιδιαίτερα σχετικά με την πολιτική της. Το πώς δουλεύει το σύστημα, επειδή αυτό αποφασίζει πάνω στη σοσιαλιστική συμπεριφορά.

Πήγατε δώδεκα φορές. Δίνετε στον εαυτό σας μία νέα ανάθεση κάθε φορά, ή αποφασίζατε πάνω στο σημείο του τι επρόκειτο να κάνετε;

Και τα δύο. Στην αρχή σκόπευα να επικεντρωθώ μόνο στη Ρωσία, το Ευρωπαϊκό τμήμα. Επεκτάθηκα όμως και σε άλλες σοβιετικές δημοκρατίες, επειδή βρήκα πολύ ενδιαφέρον το να βλέπω την επίδραση του κομμουνισμού στα αστικά έθνη, όπως η Γεωργία και η Αρμενία, που έχουν ένα διαφορετικό πολιτισμό.

Επιπλέον, οι χρονιές '88-'89 ήταν μία από τις πιο σημαντικές περιόδους, μετά την Επανάσταση. Οι όροι «γκλάσνοστ» και «περεστρόικα» εμφανίστηκαν μόλις πριν το '88, ο αντίκτυπος όμως φάνηκε τον Αύγουστο του '88. Για μένα απόκτησε καθαρή σημασία, όταν παρουσιάστηκε στη ρωσική τηλεόραση ένας αμερικανικός αγώνας μπάσκετ μαζί με αμερικανικές διαφημίσεις.

Τα μεγάλα γεγονότα των καιρών ήταν καθοριστικά. Μόλις πρόσφατα ο κόσμος ταξιδεύει πολύ στη Σοβιετική Ένωση και οι οργανωμένες εκδρομές κλείνουν πολύ γρήγορα. Όταν πήγα, ήταν ακόμη δυνατό να κλείσεις θέση πολύ καθυστερημένα. Έτσι λοιπόν, μπορούσα να ταξιδέψω στις εκλογές στη Λιθουανία, στις διαδηλώσεις στην Αρμενία, στη Γεωργία μετά τις ταραχές και στην περιοχή των σεισμών στην Αρμενία.

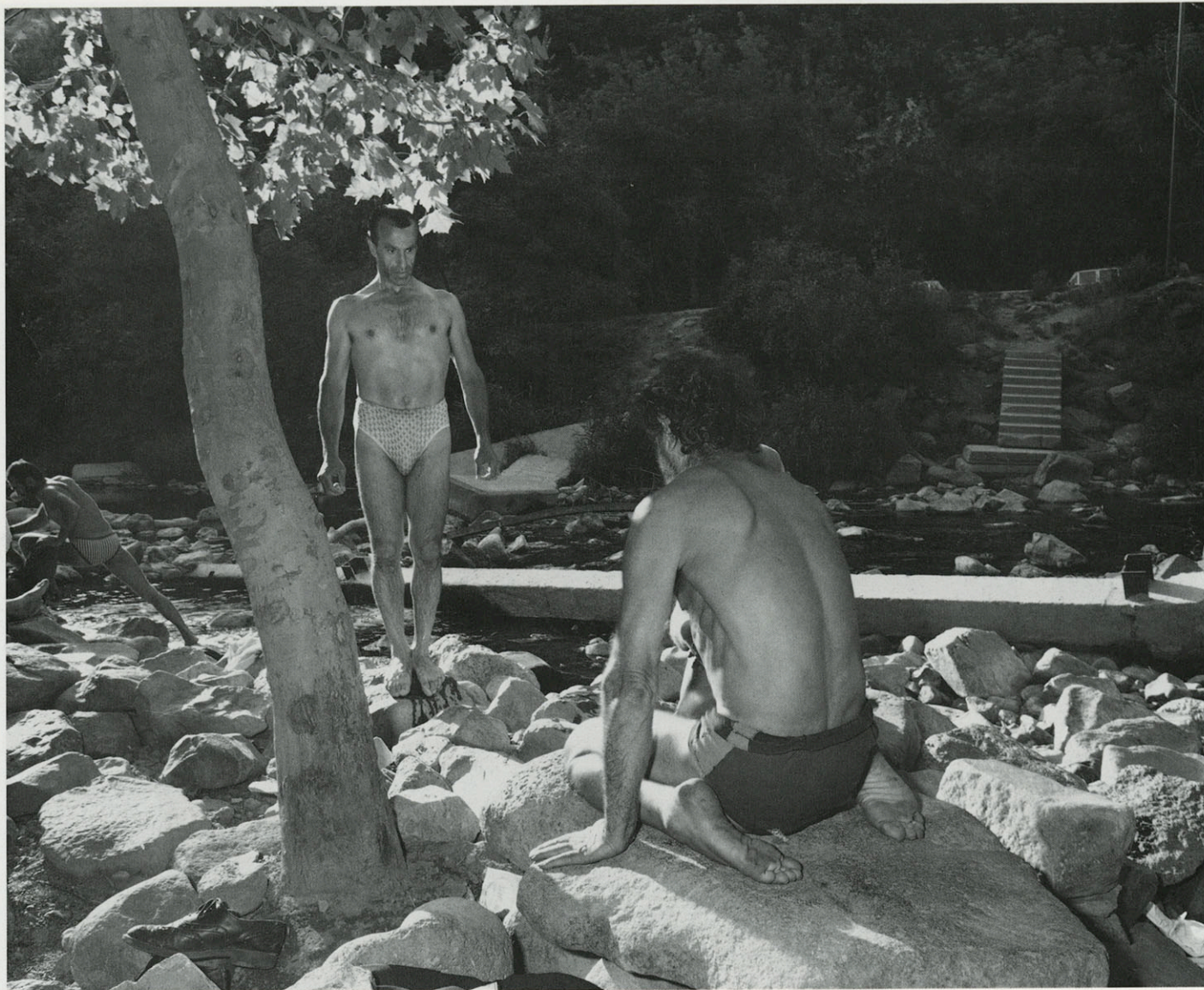
Από τι παίρνετε φωτογραφίες, δεν είστε ο φωτογράφος που παίρνει φωτογραφίες σωμάτων στους δρόμους;

Όχι, δεν το κάνω αυτό. Είναι δύσκολο να το εξηγήσω...

Τι κάνετε, για παράδειγμα, στην Αρμενία μετά τους σεισμούς;

Φωτογραφίζω ανθρώπους που ασχολούνται με το χτίσιμο των σπιτιών τους, παιδιά που παίζουν στα ερείπια. Αυτά είναι τα θέματά μου. Πρόσπαθώ να δίνω πάντοτε ένα βαθύτερο νόημα, μία προσωπική προσέγγιση. Στο Σπιτάκ, για παράδειγμα, μία πόλη που καταστράφηκε ολοσχερώς, πήρα φωτογραφίες στρατιωτών που καθαρίζουν τα συντρίμια. Προσπάθησα να τους απεικονίσω με τον ίδιο τρόπο που θα το έκανε ο επίσημος τύπος. Αυτό είναι κάτι που ίσως παρεξηγηθεί, αλλά εμφανίζεται σε πολλές φωτογραφίες. Εδώ κάνω αυτήν την ηρωική εικόνα των ρωμαλέων στρατιωτών που καθαρίζουν τα συντρίμια. Θα μπορούσε να

HOMO SOVIETICUS

HOMO SOVIETICUS

είναι μία φωτογραφία στην Πράβδα. Αλλά δεν είναι στην πραγματικότητα. Στην πραγματικότητα μόνο τα δημόσια κτίρια καθαρίζονται από τους στρατιώτες, τα υπόλοιπα πρέπει να καθαριστούν απ' αυτόν τον ίδιο τον πληθυσμό...

Γιατί λοιπόν το κάνετε μ' αυτόν τον τρόπο;

Από τη μία, επειδή μου αρέσει πολύ αυτό το ύφος του ρωσικού σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Θέλω όμως να δείξω επίσης ένα κρυφό θέμα. Είναι ειρωνεία, δεν είναι κίτς. Μερικές φορές είναι πιο κριτικό το να δουλεύεις μ' αυτόν τον τρόπο. Αλλά το να κρύβεις κάτι ή να το κάνεις να φαίνεται καλύτερο από ό,τι είναι, μπορεί να οδηγήσει στο αντίθετο αποτέλεσμα.

Ένα από τα μέσα που χρησιμοποιείτε για να το κάνετε να φαίνεται καλύτερο είναι το συμπληρωματικό φλας.

Μετά την «Ινδία», μερικές φορές οι άνθρωποι με επέκριναν, επειδή αυτή η τεχνική φλας είναι εύκολα αναγνωρίσιμη και οδηγεί, κάτω από φυσιολογικές συνθήκες, αμέσως σε ένα καλό αποτέλεσμα. Το μόνο που έχεις να κάνεις είναι να πατήσεις το κουμπί, χρησιμοποιώντας ένα μεγάλο χρόνο κλείστρου και ένα φλας και έχεις κάτι, που δεν θα υπήρχε χωρίς το φλας. Ουσιαστικά έχεις το ίδιο πράγμα: τίποτα, αλλά φαίνεται σα να έχεις κάτι.

Το χρησιμοποιώ όμως για να τονίσω μία ατμόσφαιρα, που δεν μπορεί να απεικονιστεί απλώς έτσι. Δε μπορείς να προχωράς σε μία χώρα και να φωτογραφίζεις την ατμόσφαιρα. Υπάρχουν βέβαια μερικά βασικά στοιχεία, πρέπει όμως να δημιουργηθεί το κάθε τι.

Στη Ρωσία χρησιμοποίησα το φλας, για να συλλάβω την ατμόσφαιρα. Διάλεξα ένα γρήγορο φιλμ, με σκοπό να εξαλείψω την κίνηση σχεδόν τελείως από τις φωτογραφίες μου. Η Ρωσία είναι σκληρή και γυαρή. Οι πόλεις είναι πολύ σφιχτά αστικοποιημένες, μερικές φορές υπερβολικά, ιδίως οι πόλεις στην Ασία, οι οποίες γκρεμίστηκαν και αντικαταστάθηκαν με νέες σύγχρονες και αποκρουστι-

κές πόλεις. Χρησιμοποίηω το φλας για να έλθω πιο κοντά στο σοσιαλιστικό ρεαλισμό, ή στο κινηματογραφικό ύφος της δεκαετίας του '50. Αναζητώ το ύφος της δεκαετίας του '50 και του '60, επειδή βιώνω τη Ρωσία ως εάν πολλά πράγματα να συνέβαιναν τριάντα χρόνια πίσω.

Επίσης, χρησιμοποιήσατε μία πανοραμική κάμερα.

Με αυτή ξεκίνησα το Μάιο, μετά από επτά ταξίδια. Είναι δύσκολο, επειδή πρέπει να ασχοληθείς με πολλές πληροφορίες πάνω σε μία απλή πανοραμική εικόνα. Ένα άλλο μειονέκτημα είναι το μικρό βάθος πεδίου. Θα πρέπει να έχεις πολύ λαμπερό, φωτεινό καιρό, για να έχεις εστίαση από τα τέσσερα μέτρα μέχρι το άπειρο. Βρίσκω το 6×17 cm πολύ ενδιαφέρον φορμά. Η Ρωσία έχει αυτές τις οριζόντιες, μεγάλες πόλεις με πλατείς δρόμους, στους οποίους κάτι συμβαίνει εδώ και εκεί. Στη Ρωσία είχα την ευκαιρία να συνδυάσω την περιέργειά μου για την πανοραμική κάμερα με τις περιστάσεις. Επιπλέον, ο κομμουνισμός είναι ένα συλλογικό σύστημα. Με την πανοραμική κάμερα έχω τη δυνατότητα να συμπεριλάβω ολόκληρες ομάδες σε μία εικόνα. Μ' αυτόν τον τρόπο προσπαδώ να δημιουργήσω ένα μαζικό κίνημα. Στις ρωσικές αφίσες και στη ρωσική προπαγάνδα, δουλεύουν επίσης με πανοραμικές εικόνες. Μία ομάδα εργατών είναι τοποθετημένη οριζόντια πάνω σε έναν τοίχο, το οποίο βρίσκω ότι είναι όμορφο. Δεν είναι λοιπόν μόνο η πρόκληση της συσκευής, αλλά έχει και τη λειτουργία του. Το φλας και η πανοραμική εικόνα δεν είναι μόνο για να δημιουργήσουν μία διαφορετική όψη εικόνας ή ένα διαφορετικό φορμά μέσα στο βιβλίο. Τα διάλεξα για έναν ξεχωριστό σκοπό.

Οι φωτογραφίες σας της Ινδίας δείχνουν χαμογελαστά πρόσωπα, που είναι περισσότερο από πρόδημα να ποζάρουν, κάτι που διαφέρει με το «Homo Sovieticus».

Πριν από τρία χρόνια βρέθηκα για πρώτη φορά στη Ρωσία και εκείνο τον καιρό

HOMO SOVIETICUS

HOMO SOVIETICUS

ήταν πολύ δύσκολο να φωτογραφίσεις τους ανθρώπους. Μόλις σήκωνα τη μηχανή μου, άρχιζαν να τρέχουν ή γύριζαν το πρόσωπό τους. Εξακολουθούν να ζουν στην μυχροπολεμική περίοδο, παρόλο που τώρα συμβαίνουν βαθμιαίες αλλαγές. Βρήκα ακόμη και ανθρώπους, που έδειχναν προθυμία να ποζάρουν ελεύθερα, ιδίως στις πόλεις. Σε άλλες περιοχές, όπως στη Σιβηρία, όπου λίγο-πολύ ζουν ακόμη στο 1946, υπάρχει πραγματικά φόβος. Για παράδειγμα, πήρα φωτογραφίες παιδιών που έπαιζαν σε μία αυλή, που περιστοιχιζόταν από μεγάλες πολυκατοικίες. Ξαφνικά, μία από τις μητέρες με είδε από τον τρίτο όροφο, άνοιξε το παράθυρο και άρχισε να φωνάζει «προπαγάνδα». Άνοιξαν κι άλλα παράθυρα, οι άνδρωποι με κοιτούσαν και άρχισαν να με φωνάζουν με διάφορα ονόματα. Εντωμεταξύ, τα παιδιά φοβήθηκαν, επειδή εγώ ήμουν ο εχθρός. Με τρόμαξε, επειδή εγώ βρίσκομαι εκεί με τις καλύτερες προθέσεις και ξαφνικά ο κόσμος αντιδρά πολύ άσχημα, σαν συνέπεια ενός είδους πλύσης εγκεφάλου.

Μερικές φορές επιστρέψατε σε κατάσταση κατάθλιψης από το ταξίδι. Γιατί;
Αυτό είναι δύσκολο να το εξηγήσω με λέξεις. Η Ινδία από φυσική άποψη ήταν πιο απαιτητική, απ' τη στιγμή που έπρεπε συνέχεια να αντιμετωπίζεις τα στοιχεία της φύσης. Επέστρεψα τελείως εξουθενωμένος, αλλά με την επίγνωση ότι είχα ζήσει υπέροχες στιγμές. Στη Ρωσία βρίσκεσαι υπό καθοδήγηση. Πολλές αποφάσεις δεν μπορείς να τις πάρεις μόνος σου. Δεν είναι ότι παρακολουθείσαι συνέχεια, αλλά είσαι περιορισμένος σε ορισμένα σχήματα. Πάντοτε τα ίδια βαρετά ξενοδοχεία, κακό φαγητό και είναι αδύνατο να πας κάπου έξω. Υπάρχει πολύ λίγη διασκέδαση. Κανένα ωραίο εστιατόριο, το βράδυ δεν μπορείς να πας σ' ένα καφέ ή έναν κινηματογράφο, το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να καθίσεις στο ξενοδοχείο σου.

Την ημέρα δεν ξέρεις τι να κάνεις. Οι πόλεις είναι πολύ μεγάλες, όμως λίγα πράγματα συμβαίνουν στους δρόμους. Τα περισσότερα συμβαίνουν μέσα, και, βεβαίως, κατ' εξοχήν το χειμώνα. Είναι δύσκολο να βρεις ανθρώπους, που να

κάνουν κάτι μαζί και αυτό ήταν λίγο-πολύ αυτό που έμαχνα.

Η κατάθλιψή μου είχε να κάνει με την προσπάθειά μου να βγάλω κάτι απ' αυτό και την ίδια στιγμή δεν είχα την ευκαιρία να εκφραστώ ή να χαλαρώσω. Στη Ρωσία δεν υπάρχει τίποτε να κάνεις, κάθεσαι απλώς στο ξενοδοχείο σου.

Υπάρχει επίσης αυτή η ρουτίνα του να επιστρέφεις από κάθε ταξίδι στη Μόσχα ή στο Λένινγκραντ. Και βλέπεις τη φτώχεια και την επιρροή που έχει το σύστημα στον κόσμο. Δεν τολμούν να μιλήσουν. Εξακολουθεί να υπάρχει φόβος, επειδή υπάρχει ένας νόμος που απαγορεύει την επαφή με αλλοδαπούς. Εκτός από τις συγκεντρώσεις στα σπίτια, δεν υπάρχει διασκέδαση. Έχεις την εντύπωση ότι περπατάς συνέχεια πάνω σε κάποιο είδος τοίχου.

Μήπως αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν μπορείτε να αποτελέτε μέρος της ρωσικής ζωής;

Στην αρχή, υπάρχουν σίγουρα μερικές δομές που δεν αναγνωρίζεις, πράγματα που σου ξεφεύγουν. Αν όμως υπερπηδήσεις το φράγμα, οι Ρώσοι είναι πολύ φιλόξενοι, ιδίως στην Αρμενία και στη Γεωργία. Έχει να κάνει επίσης με τον «Homo Sovieticus», το Ρώσο που επιθυμεί να διατηρήσει το συλλογικό, που δεν του αρέσει να εκφράζει την προσωπική του άποψη δημόσια, με σκοπό να συντηρήσει το κοινό ενδιαφέρον.

Είδα την «γκλάσνοστ», το άνοιγμα. Το παρατήρησα περισσότερο στους νεότερους ανθρώπους. Υπάρχει επίσης περισσότερη ελευθερία λόγου στον τύπο και οι καλλιτέχνες μπορούν να εκφραστούν πιο ελεύθερα. Αυτά τα πράγματα εμφανίζονται στη δουλειά μου. Οι εικόνες όμως είναι για μένα, παρόλο που φτιάχτηκαν σ' αυτήν την τόσο σπουδαία, από πολιτικής άποψης, χρονιά, το κλείσιμο μιας προηγούμενης περιόδου. Η έμφαση βρίσκεται στην παλιά ατμόσφαιρα και όχι στην καινούρια, επειδή αυτό αποτελεί το παρόν μόνο για λίγο. Υπάρχουν όμως στο βιβλίο μου μερικές φωτεινές εκλάμψεις, στις οποίες μπορεί να δει κανείς ότι συμβαίνουν αλλαγές.

HOMO SOVIETICUS

Ολόκληρη η φωτογραφική δουλειά του Carl De Keyzer «Homo Sovieticus» έγινε σε μαυρόασπρο φιλμ Kodak T-Max, ISO 400 για το φορμά των 6×7 cm και 6×17 cm. Χωρίς τη βοήθεια του Τμήματος Επαγγελματικής Φωτογραφίας της Eastman Kodak Company, Rochester, NY (USA), δεν θα ήταν δυνατή η δημιουργία αυτής της δουλειάς.